

Die uw jeugd vernieuwt
als die vaneenarend...

De Reformatie

jaargang 59 / 42

14 juli 1984

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

Dieren kijken ons aan I

UIT DE SCHRIFT

De Zoon van Zerubbabel in Samaria II

KORT GEHOUDEN

Natuurlijk

KERKELIJK LEVEN

Strijd tegen lijden en dood

Afscheiding in Hattem

ZICHT OP DE SAMENLEVING

Michel Foucault 1926-1984

Boekaankondigingen

Op vrijdag, 11 mei j.l. werd in Kampen het cursusjaar 1983/1984 officieel gesloten, tenminste wat de colleges betreft. De rector, prof. drs. H. M. Ohmann, hield bij die gelegenheid een toespraak. De tekst ervan vindt u voor de helft in dit nummer van ons blad. De resterende helft hopen we de volgende week te plaatsen.

Dieren kijken ons aan I

Nog steeds heeft spreker hier zijn vragen met betrekking tot het karakter van de toespraak te houden bij de sluiting van de cursus. Nog slechts drie jaren 'meedraaiend' – en dus maar twee malen in de gelegenheid een dergelijke toespraak van mijn voorgangers in de rij der rectoren te horen – zijn we, ook gelet op onderwerp en inhoud van het toen gesprokene, nog niet in staat een verband in de achterenvolgende slotwoorden te ontdekken. Nu eens had deze toespraak betrekking op de aard van het instituut waaraan wij mogen werken ('Door de kerk – voor de kerk') en dus op het werk daar verricht, dan weer op de wijze waarop men zijn vacante, die dan in het verschiet ligt, kan besteden ('Balthasar Bekker driehonderd jaar geleden op reis'). Voor mijzelf toch alvast een conclusie trekkend meen ik te hebben begrepen dat de toespraak tot besluit van onze arbeid en ter inluiding van de vacante een soort van 'brugfunctie' heeft. Niet vergetend wat achter ons ligt, verwijlen wij reeds bij hetgeen voor ons ligt.

Daaraan hebben we de vrijheid ontleend ditmaal als titel van ons slotwoord te kiezen: 'Dieren kijken ons aan'. 't Was in mijn prille jaren dat de *Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren* met een affiche (poster noemt men zo iets tegenwoordig), waarop een paar grootogige herten waren afgebeeld (als ik mij tenminste goed herinner; voor correcties uit de lezerskring houd ik mij gaarne aanbevolen!), onder bijgaand opschrift, de aandacht van jong en oud op haar activiteiten en bemoeienissen trachtte te vestigen. Hoe een diepe indruk dit destijds maakte op mijn ontvankelijk gemoed, laat zich thans niet meer in woorden uitdrukken. 'Tempora mutantur et nos cum illis' (De tijden veranderen en wij met hen). Maar iets van het kind blijft in de volwassene leven...

Nu hoor ik al iemand uit mijn gehoor (of: lezerskring) opmerken: Waar wilt u met ons heen? Dat u een tijdje wilt keuvelen over Uw liefhebberijen en privé-genoegens, à la bonne heure! Maar moet dat bij deze gelegenheid? Wilt u misschien ons uw manier van vakantiebesteding aanpraten? En, bovendien, heeft het iets met ons en Uw werk alhier uit te staan? Kan een toespraak over dit onderwerp in enig opzicht de door u zojuist onderstelde brugfunctie tussen ons werk en onze vakantie vervullen?

Wij menen van wel! In het boek de Bijbel, alhier gedoceerd en bestudeerd, en dan met name in het Oude Testament, waar de Godsopenbaring zo sterk op de geschapen werkelijkheid is ingesteld (al is ook het Nieuwe Testament in dit opzicht niet te onderschatten, gelijk collega J. van Bruggen, i.l. maandag op de hem eigen wijze heeft aangetoond, toen hij bij de laatste weekopening het gehoor bepaalde bij Matth. 10 : 29-31, waarvoor wij hem van deze plaats publiekelijk

¹ Karl Barth, *Mens en Dier*, vertaald en van aantekeningen voorzien door Ds. J. J. Poort. Uitgave van de Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Dieren, 's Gravenhage, 1956

danken!), ontmoeten wij het dier. Men mag wel stekeblind zijn als men het niet opmerkt.

En in de Bijbel ontmoeten we het niet alleen aan de periferie van 's mensen interessesfeer, helemaal aan de rand, als 'randverschijnsel' – zo in de zin van: het is er 'toevallig', maar het had evengoed kunnen worden gemist – maar we treffen het dier in het 'huis' van de Israeliet als deel van zijn bezit. *Uw vee* (Ex. 20 : 10); *zijn rund*, *zijn ezel* (Ex. 20 : 17), staat er in de Decaloog. Ja, ook in het Huis van God, op de Heilige Plaats, in het centrum van **Israëls** geestelijk leven komen we het dier weer tegen en de van God aangewezen functie die het dier daar heeft in 'de ceremonieën en figuren der wet', leert ons een hoe belangrijke plaats het dier kan hebben als het er om gaat duidelijk te maken wat plaatsbekleding, substitutie is. Daartoe blijkt juist het dier bij uitstek geschikt te zijn. En dan hebben we nog niets gezegd over de omstandigheid dat de mens, volgens de Bijbel, in sommige dieren, telkens weer in een ander opzicht, zijn meerdere moet erkennen. We zullen op die laatste hoofdstukken van het boek Job – want die hebben we op het oog – nog terugkomen.

Daar gaat het dan over de in het wild levende dieren. In Uw vakantie, waarheen uw weg U ook voert, kunt U ze weer ontmoeten, indien U niet reeds dagelijks in Uw huis hun gezelschap geniet. Wat een voordeel, hoe rijk is het dan als theologische docent of student met open ogen door Gods schone schepping te trekken en die ogen de kost te geven. Dat zijn niet de ogen van de natuurliefhebber zonder meer, laat staan van de natuur-aanbidder, maar 'verlichte ogen Uws harten' (Ef. 1:18).

Nu zal misschien iemand opmerken dat die verlichte ogen des harten waar Paulus van spreekt ons toch voor andere zaken gegeven zijn, n.l. 'de rijkdom van de heerlijkheid zijner erfenis in de heiligen'. Máár, zouden wij op onze beurt willen vragen, staat het dier daar helemaal buiten? En zouden wij, gesteld dat voor deze medeschepselen op de nieuwe aarde geen plaats meer zou zijn, dan niet over hun betekenis in het hiernumaals volledig moeten worden ingelicht om later te ontdekken hoe wij voor het gemis een volkomen compensatie ontvangen? Wij menen: Ja!

Maar de draad van het betoog weer opnemend, hebben theologen – om ons tot hun publicaties te beperken – oog voor het dier? In zijn Kirchliche Dogmatik, III/4, blz. 397-404 (we raadpleegden die in de vertaling van Ds J. J. Poort, die onder de titel 'Mens en Dier' deze passage als afzonderlijke publica-

tie voor het Nederlandse publiek toegankelijk heeft gemaakt; Uitgave van de Ned. Ver. tot Besch. van Dieren¹) schrijft Karl Barth het volgende: 'Albert Schweitzer heeft van de ethiek en ook van de naturalistische ethiek, zoals die tot op heden toe geschreven is, niet geheel ten onrechte gezegd, dat zij 'enghartig' en 'terughoudend' is. Hij heeft daarbij de klacht geuit, dat in deze ethiek de aandacht beperkt is gebleven tot alleen maar de verhouding van de mens tot de mens en tot die menselijke samenleving: 'Zoals de huisvrouw die de kamer net gedaan heeft opdat de deur goed dicht is, zodat de hond niet binnen kan komen en met zijn vuile poten alles gaat bederven, zo passen de Europese denkers er voor op, dat er geen dieren lopen in hun ethiek'. ('Kultur und Ethik', 1923, pag. 225). Karl Barth laat de achtergrond van Schweitzers kosmisch-mystieke ethiek verder voor diens rekening. Diens grondstelling: 'Waarlijk ethisch is de mens pas, als hij de roeping aanvaardt alles wat leeft, waar hij maar kan, te helpen, en als hij zich er voor wacht aan ook maar enig jeven schade toe te brengen.', mag bekend worden verondersteld. De verwijzing naar Schweitzer is voor Barth slechts een aanloop tot de vraag: 'die concrete eis, wat zeggen wij daarvan?' Vinden wij het (Barth noemde als voorbeeld van die zorg voor dieren, het beschermen van insecten tegen het zich schroeien aan een lamp of regenwormen tegen het verdrogen op het wegdek waarop zij verdwaald zijn) sentimenteel? Hebben wij er maar een glimlach voor over? In ieder geval, aldus Barth, al is Schweitzers ethiek de onze niet, het blijft zijn verdienste deze zaak met zoveel klem aan ons te hebben voorgelegd.

Nog iemand, wie deze zaak heeft beziggehouden, en bij wie wij iets uitvoeriger willen stilstaan, is een niet zo bekend theoloog die, voorzover ik kon nagaan – indien nog in leven – thans in Oost-Duitsland woont: Marie Louise Henry. Deze dame, van afkomst een Belgische, geboortig uit Brussel (zo men weet de enige plaats waar 'Belgen' wonen, doch dit tussen haakjes), was, aldus het Evangelisches Kirchenlexikon, waaraan we deze gegevens ontleen, van 1942-45 wetenschappelijke Assistentin in Hamburg; van 1948-1952 in Rostock, waar zij in 1952 een aanstelling kreeg als Dozentin für alttestamentliche Wissenschaft. Sedert 1959 is zij Professor mit Lehrauftrag in Leipzig. In de D.D.R., het land waar men wel op mensen jaagt als waren zij 'wild' en ze daarna, indien levend gevat, soms verhandelt als waren zij 'vee', werd haar gemoed getroffen door het dier. In 1958 verscheen van haar hand een monografie onder

KERNREDACTIE:
DR. K. VELING (eindredacteur),
DS. C. J. SMELIK,
DR. W. G. DE VRIES.

BREDE REDACTIE:
PROF. DRS. D. DEDDENS,
PROF. DR. J. DOUMA,
PROF. J. KAMPHUIS,
PROF. DR. C. TRIMP,
DS. C. J. SMELIK,
DR. K. VELING,
DR. W. G. DE VRIES

Alle stukken bestemd voor de
Redactie aan:
K. Veling,
Postbus 99.8050 AB te Hattem.

ADMINISTRATIE:
Uitgeverij
Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postrekening 408040
Postbus 25, 4460 AA Goes
Tel. (01100) 15591

Advertenties 40 cent per mm
Contractant op aanvraag.
Advertenties
(01100) 27555, toestel 10

Zonder schriftelijke toestemming
van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

Abonnement: f 69,- per jaar.
Buitenland: f 121,20 per jaar (zee-
post).
Losse nummers f 1,40 (excl. porto).

de titel: 'Das Tier im Religiösen Bewusstsein des Alttestamentlichen Menschen'.² De titel van onze toespraak, dat op – of onderschrift op die affiche uit de jaren dertig 'Dieren kijken U aan', moet ook haar hebben toegesproken. Men leze die eerste regels: 'Der beseele Blick des Tieres gibt dem Menschen geheimnisvolle Kunde von dem Dasein fremden Lebens und bringt ihm zugleich die Besonderheit und das Rätsel des eigenen Seins innerhalb der Fülle der Arten klar zum Bewusstsein.' We geven het expres in het Duits weer, want zulke zinnen laten zich eigenlijk niet vertalen. We zouden het als volgt kunnen omschrijven: Door het dier met zijn *bezielde blik* wordt de mens attent gemaakt op een vorm van leven dat anders is dan het zijne en dat juist in zijn van de mens onderscheiden-zijn de mens zijn eigen wijze van bestaan te midden van de bonte verscheidenheid der levende wezens te scherper onder de aandacht brengt. De schrijfster borduurt nog een tijd voort op het thema van het leven, zoals dat speciaal in de ontmoeting met het dier wordt ervaren. Zij zegt ons uit de wijze waarop de mens dit geheim onder woorden brengt en tot zichzelf als mens in relatie stelt, niet alleen te kunnen aflezen hoe het gesteld is met zijn eerbied voor het leven zonder meer, maar dat zich ook 'die Tiefe seines religiösen Weltgefühles' aan de hand hiervan laat bepalen. Weer zo'n Duitse uitdrukking die zich bijna niet vertalen laat. De bedoeling is, zoals Mevr. Henry even later verzekert, dat de wijze waarop wij onze houding tegenover al wat leeft bepalen kenmerkend is voor de houding die wij tegenover God aannemen. Al laten wij dit toch wel wat vage uitgangspunt verder voor rekening van Mevr. Henry – we worden hier sterk herinnerd aan de door haar niet genoemde Albert Schweitzer –, wanneer zij vervolgens opmerkt dat in het Oude Testament in verhaal, poëzie en spreken met hun pakkende vergelijkingen, het dier een grote rol speelt mag zij op onze instemming rekenen. Ook als zij stelt dat de bepaling van onze houding tegenover het dier een stuk zelf-bepaling bevat, willen we haar gelijk geven. We worden in de verschijning van het dier geconfronteerd met leven dat anders dan het onze toch daarmee trekken van overeenkomst vertoont. Zeg mij hoe u het dier bekijkt, behandelt, bejegt en ik zal u zeggen wat voor iemand *gij zijt*. En, afgezien van Schweitzer en Henry, in Ex. 20 : 10 en 17; 23 : 4 en 5; Deut. 22 : 1-4 en 6 openbaart ons de HERE wat Hem welbehagelijk is.

Zijn we het dus met de schrijfster eens dat de houding van de mens tegenover het dier

deel uitmaakt van zijn verhouding tot God (zie ook Spr. 12:10), anders wordt het wanneer zij binnen het Oude Testament nog weer tweeërlei gedragslijn meent te kunnen ontdekken. Op twee zeer verschillende, zeg maar tegengestelde manieren, ziet zij het Oude Testament, of eigenlijk: de auteurs die daarin aan het woord komen, den mens zijn plaats temidden van alle andere levende wezens aanwijzen. Aan de éne kant ziet men mens en dier als min of meer aan elkaar verwant deel uitmaken van eenzelfde leefgemeenschap, die als door een 'magische' band omsloten wordt. Aan de andere kant ziet men de mens in een groeiende bewustwording van zichzelf, afstand nemen van andere schepselen, die hij voor eigen doeleinden gebruiken mag. Nadat zij in haar tweede hoofdstuk Ludwig Köhler, die beweerd had dat wij in de Bijbelse literatuur maar weinig gewaar worden van vriendschappelijke betrekkingen tussen mens en dier of gehechtheid aan een dier, met Psalm 23, Nathans parabel in 2 Samuel 12, het vierde gebod en Spreuken 12 : 10, heeft weerlegd, werkt Mevr. Henry in de hoofdstukken 3 en 4 van haar monografie die beide lijnen nader uit. Uitgangspunt hiervoor zijn haar de al sedert twee eeuwen door de Pentateuchkritiek onderscheiden 'bronnen' van de Mozaische boeken, die geen getrouw verslag van de hand van Mozes m.b.t. wat in zijn tijd was voorgevallen zouden bevatten (zoals wij dat geloven), maar het product zouden zijn van diverse auteurs die eeuwen na Mozes hadden geleefd en die in verhaal en wetgeving de visie van hun eigen tijd zouden hebben weergegeven; de Jahwist die van de vroege koningstijd, de Deuteronomist die van de late koningstijd, de priesterlijke auteur de kijk van na de ballingschap. In hoofdstuk 3 van haar werkje, getiteld: 'Die Einheit von Tier und Mensch im Umschlus magisch-religiösen Weltgefühles', behandelt zij wat zij noemt de visie van de Jahwist. Deze auteur ziet zij, met nagenoeg alle critici, in Genesis 2 en 3 aan het woord. Hoe was het in het paradijs? Met een zeker heimwee vertelt zij ons dat het toen en daar nog zo goed was! Mens en dier zochten elkaars gezelschap. De dieren stonden zo dicht bij de mens, dat zij de taak kregen hem uit zijn eenzaamheid te bevrijden. Zo leidt God de dieren tot de mens om te zien, hoe hij de dieren noemen zou.

Wat betekent nu dat 'noemen'? W. H. Gispen in zijn commentaar op Genesis schrijft: 'Dat Jahwe God het noemen van de dieren aan de mens toevertrouwt, bewijst, dat Hij het heersen van Gen. 1 : 26, 28 ernstig bedoeld heeft, en de mens het dadelijk laat uit-

² Marie-Louise Henry, *Das Tier im Religiösen Bewusstsein des Alttestamentlichen Menschen*, Tübingen, 1958

oefenen.' Zo ook Th. C. Vriezen die er een 'Hervorhebung einer Herrenstellung des namentgebenden Menschen' in ziet. Mevr. Henry kan het hiermee niet eenszijn. Het is bijna andersom. Als de mens blijkens de naamgeving de dieren in hun wezen doorziet erkent hij een macht (Machtigheid) die de dieren zélf hebben in vergelijking met de mens. Niet óver de mens, dat niet, maar wel naast de mens, en welke hoedanigheid zij door de mens worden gerespecteerd. Gelijk wordt door gelijk gekend. Tegen de achtergrond van Exodus 3, waar de mens voor het kennen van Gods naam van openbaring van God afhankelijk is, – pas als God het belooft die naam bekend te maken leert de mens die kennen – maakt zij duidelijk hoe het er in Genesis 2 bijstaat. Bij het dier is de mens niet van een bijzondere openbaring afhankelijk. Hij doorziet ze aanstonds. De dieren zijn een stuk van zijn eigen leefwereld.

Dit wordt, aldus Mevr. Henry, nog weer nader toegelicht door het feit dat beide, mens zowel als dier, in Genesis 2: nēfesj chajja (= levend wezen) heten. In het paradijs wordt de een niet ten opzichte van de ander gediscrimineerd. Dat God zelf de levensadem in zijn neus blies (2 : 7) heeft niets te betekenen; de mens heeft daardoor nog geen streepje voor boven het dier. Dat zou haars inziens met evenveel recht van het dier kunnen worden gezegd, zodat zij concludeert dat de auteur van dit hoofdstuk kennelijk vergeten heeft het er apart bij te vermelden! Dat de mens onder de dieren niet 'de hulp die bij hem past' kon vinden, wijst er juist op, zo schrijft zij dat, 'sie hatten es eigentlich sein sollen und auch wohl sein können', dus dat de dieren voor dat hulpbetoon wel in aanmerking kwamen. In dat perspectief wil de historie gelezen zijn. God misleidt de mens toch niet? Zelden is de eenheid tussen mens en dier zo sprekend tot uitdrukking gebracht, aldus de schrijfster.

Ja maar, zo interrumpen wij, pas als God uit Adams zijde een vrouw voor hem vormt, toont hij zich verrast en roept: 'Dit is eindelijk been van mijn gebeente en vlees van mijn vlees enz.' Mevr. Henry geeft dat wel toe, maar verzwakt ook aanstonds weer haar instemming door de opmerking, dat die herkenning door de man van zijn vrouw als 'man-nin', die uit de man genomen is, in de Bijbel niet de voorwaarde voor en het begin van een geestelijke, intellectuele omgang tussen die twee wordt, maar slechts de voorwaarde voor het 'samen een-vlees-worden'; tot seksuele gemeenschap. Welaan, zo vraagt zij, wat verheft de mens dan boven het dier?

Dat bevestigt ook Gen. 3, het vervolg op Genesis 2. Zie maar, vrouw en slang praten met elkaar, alsof het de gewoonste zaak ter wereld is. Dit verhaal vertoont nog de sporen dat mens en dier eens, lang geleden zich met elkander verbonden wisten wanneer het ging om het nemen van (ethische) beslissingen. Prachtig is dat! Wat er echter in dat fatale gesprek tussen die twee, vrouw en slang, is verhandeld, dáár horen we Mevr. Henry niet over. 'Miszbraucht in dunkler Schuldverflechtung' (weer zo'n niet gemakkelijk te vertalen Duitse term, zoiets als het samen ergens in verwickeld zijn, b.v. in een ongelukkige situatie), is het wederzijds begrip tussen mens en dier en de onderlinge gemeenschap uit de oertijd voorgoed verloren gegaan. Tot zover wat volgens haar de voorstelling van de 'Jahwist' is.

Er loopt daarnaast nog een andere draad door de Pentateuch en ook andere delen van het Oude Testament. Daarop wijst zij in hoofdstuk 4. 'Das Erwachen rationalen Selbstbewusstseins und die Scheidung des Menschen vom Tier.' is het opschrift. De mens leert zijn hoge stand beseffen, zijn waarde die gelegen is in de rede, het denkend verstand. Die visie op de mens is volgens haar kenmerkend voor het eerste hoofdstuk van Genesis, dat van de hand van een heel andere auteur is: de 'priesterlijke schrijver', die na de ballingschap leefde en die Israëls geschiedenis nog eens overnieuw is gaan beschrijven, naar de idee van die tijd. De oppervlakkige lezer ziet het meteen: Dit bijbelhoofdstuk is geen verhaal. Wat er in het begin zou zijn voorgevallen is in een bepaald schema gevat, dat men naar de maatstaf van die tijd wetenschappelijk zou mogen noemen. Alle schepselen, ook de dieren worden netjes op hun plaats gezet. Weliswaar richt de Schepper het woord tot de vissen en de vogels, maar de schrijver, als was hij geschrokken van zo'n 'slip of the pen', werkt dit motief niet verder uit. Jammer, vindt Mevr. Henry; volgens haar is het een gemiste kans. Genesis 1 zal nu lang niet zo'n boeiend verhaal worden als Genesis 2. Nu het in vs. 24 en 25 – de zesde dag – over schepselen als b.v. de zoogdieren gaat, o.a. het vee, – hoewel niet uitsluitend deze maar ook andere viervoetige dieren – toont de schrijver zich ineens nogal gereserveerd! Hij vermijdt het werkwoord 'bara', dat in vers 21 nog uit zijn pen was gevloeid, en laat nu de aarde om zo te zeggen hulpdienst aan de Schepper verlenen: 'Dat de aarde voortbrengt ...'. En God spreekt ze niet meer toe zoals Hij bij vissen en vogels had gedaan: 'Weest vruchtbaar...'. Na zo de dieren, die de mens qua woonplaats en leefwijze het

meest nabij komen, op hun plaats te hebben gezet, daar, beneden, op de grond, gaat hij de mens, beeld en gelijkenis van zijn God, hoog op een voetstuk plaatsen. Sluitstuk en kroon van al Gods scheppingswerk zal hij zijn; pyramidion in de scheppingspyramide. Als God de **mens** toespreekt en zegt dan is dat 'Erteilung einer Herrenstellung'!

Intussen is alles wat Genesis 2 zo aantrekkelijk en bekoorlijk maakt verdwenen. Mevr. Henry wijst met kennelijk misnoegen op de harde, bijna ruwe termen, waarin zijn opdracht de aarde te beheersen en te onderwerpen aan de mens wordt meegedeeld. 'Kibsjū' en 'rede', dat is: 'onder de voeten vertreden, ergens boven opstappen', zo luidt de Goddelijke opdracht. Het beheersen van de dieren wil zoveel te kennen geven als er de voet op zetten. Ze laten voelen dat ze de minderen zijn! De mens, zo schrijft zij, verschijnt hier als 'der Niedertreter', de schrik aller schepsele. In het trotse bewustzijn van de onbeperkte souvereiniteit van de mens over alle andere creaturen, tekent hem de auteur van Genesis 1; de mens, een schepsel wiens bewustzijn, je zou haast zeggen: eigendunk, door de rede wordt gevoed.

Tot vreugde van Mevr. Henry komt deze jongere voorstelling nog maar eenmaal in het Oude Testament aan het woord: in Psalm 8; terwijl de oudere visie van de Jahwist ons uit het gehele Oude Test. tegemoet komt.

We nemen afscheid van Mevr. Prof. Marie Louise Henry. Haar visie kan de onze niet zijn. Toch hebben we een enkele maal ook onze instemming betuigd en we kunnen ons voorstellen dat U vraagt: In welk licht verschijnen volgens U de dieren in het Oude Testament?

H. M. Ohmann

NERVEUZE KLACHTEN!

Onze plantaardige
zenuwtabletjes maken niet
loom of slaperig.
Werken rustgevend en
kalmerend.

Versterken het zenuwgestel.
Kuur voor een maand 20,-

DROGISTERIJ SIKKING

BARREVOETESTRAAT 5
2011 WL HAARLEM
Tel. 023-312882/324606
Postgiro 190609

'noch op deze berg, noch te Jeruzalem...'

Joh. N 21

UIT DE SCHRIFT

685

De Zoon van Zerubbabel in Samaria II

De Here Jezus ontwijkt, zo hebben we de vorige week gesteld, met de boven geciteerde woorden niet een duidelijke stellingname in het conflict tussen Joden en Samaritanen over de vraag naar het kerkadres.

Hij kiest de zijde van de Joden in de kritiek op de religieuze pretenties van de Samaritanen, die zij sinds de dagen van Zerubbabel hebben gevoerd, Ezra IV 2.

Dat spreekt met name uit vers 22, Jezus' woorden tot de Samaritanen: 'Gij aanbidt wat gij niet weet; wij aanbidden wat wij weten, want het heil is uit de Joden'.

Welke bedoeling heeft de Here Jezus dan wél met Zijn voorzegging: 'de ure komt, dat gij noch op deze berg, noch te Jeruzalem de Vader zult aanbidden'?

Hij relateert daarmee niet het belang van de vraag naar het ware kerkadres, maar Hij kritiseert daarmee de instelling waarmee het antwoord op deze vraag wordt gegeven en waarmee Joden en Samaritanen met elkaar over deze zaak twisten. Alsof hun Gode-welgevalligheid verzekerd is met het gelijk in deze principiële discussie.

Een gevaarlijke instelling, ondermeer omdat het vermeende gelijk in deze discussie een blinde zelfverzekerdheid in de hand kan werken.

Een klimaat, waar alle zelfkritiek gaat ontbreken en het leven de kans krijgt naar alle kanten te ontsporen.

Zodat de ijver in de principiële discussie een bijsmaak van onwaarachtigheid krijgt.

Vandaar, dat de Here Jezus in vers 23 zijn

antwoord aan de Samaritaanse ook toespitst in de eis van waarachtigheid: 'de ure komt en is nu, dat de waarachtige aanbidders de Vader aanbidden zullen in geest en in waarheid. Want de Vader zoekt zulke aanbidders'.

Voor deze toespitsing was in het geval van de Samaritaanse vrouw ook alle reden. Van haar wordt immers zonneklaar, dat zij niet is ontkomen aan het bovengenoemde gevaar. Haar leven is naar alle kanten ontspoord. Bij haar ontbreekt alle zelfbeheersing en zelfdiscipline.

Wie haar uit nood, in de hitte van het middaguur, met onverholen tegenzin, zie vers 15b, naar de Jakobsbron ziet slenteren, vermoedt daarvan al direkt iets.

En dat vermoeden wordt bevestigd, als de Here Jezus haar overspelige verleden bloot legt.

En zo gaapt er een kloof tussen haar overtuigende deelname aan de principiële discussie en haar leven.

Zo onwaarachtig als de Samaritanen waren, die destijds Zerubbabel hun diensten kwamen aanbieden, tegenstanders van Juda, Ezra IV 1, die zich voordoen als broeders, Ezra IV 2, zo onwaarachtig is ook deze Samaritaanse.

In haar spreken openbaart ze zich als iemand die het ernstig neemt met de zaak van de HERE, maar in haar levenswandel verloochent ze die zaak.

Dat verraadt de instelling waarmee ze deelneemt aan de actuele principiële discussie tussen Joden en Samaritanen. Dat ze haar godewelgevalligheid uitgemaakt acht met haar gelijk in de discussie.

Dat is de achtergrond waartegen we de woorden van de Here Jezus moeten lezen: noch op deze berg, noch te Jeruzalem.

Zodra Joden of Samaritanen afgoderij gaan plegen met hun sterke argumenten in de principiële discussie, slaat de Here hen die argumenten uit handen.

Daarin ligt een waarschuwing opgesloten voor de gelovigen uit alle eeuwen.

Om in de geestelijke strijd die we hebben te voeren, om het adres van het Jeruzalem van boven naar beneden te vinden en voor ogen te houden, niet te vervallen in het kwaad van de afgoderij met ons gelijk en met onze sterke argumenten in de discussie.

Om altijd te blijven beseffen, dat juist hij die zich vervoegd heeft bij het adres van het Jeruzalem van boven, zich gesteld heeft voor het aangezicht van de levende God, die de harten kent.

M. H. Oosterhuis

KORT GEHOUDEN

Natuurlijk

Waarom is 'natuurlijk' beter dan 'kunstmatig'? Wel, omdat namaak soms in kwaliteit onderdoet voor origineel. En omdat mensen nogal eens in overmoed en met twijfelachtige motieven hun macht gebruiken zonder voldoende aandacht voor de gevolgen: 'kunstmatig' wordt dan 'geforceerd'.

Soms. Nogaleens. Niet altijd dus. En zeker niet bij voorbaat. 'Van nature' is niet per definitie 'goed'.

Toch klinkt dit erg aannemelijk. Wie zou het nu beter willen weten dan de natuur?

De natuur. Toen na de middeleeuwen veel moderne mensen zich te groot gingen voelen voor het geloof in Gods schepping en onderhouding, werd 'moeder natuur' gepromoveerd tot de grond van het bestaan. Achter de natuur, zo meende men, valt niet terug te vragen. En met een zeker optimisme ging men het natuurlijke vereenzelvigen met het goede, het gezonde, het zuivere.

Sinds de tijd van Rousseau en Goethe is er veel gebeurd. De menselijke macht om de natuur te beheersen is enorm veel groter dan destijds. En de gevolgen daarvan blijken op tal van punten kwalijk te zijn. Reden te over dus om nu – meer dan ooit – de natuur in bescherming te nemen.

Maar dan niet in verering voor 'moeder natuur'. Niet wat zich feitelijk in de natuur voordoet is de norm, maar de wet van God.

Ingrijpen in de natuur is vaak opdracht; terwille van de ontplooiing ervan, naar haar aard. Dat was al zo voordat de vloek op de schepping kwam te liggen. De opdracht is daarna alleen maar uitgebreid.

We maken het ons te gemakkelijk als we zweren bij het 'natuurlijke', of het nu gaat om ethiek, medische zorg, voedsel, opvoeding of om wat dan ook.

K. Veling

Strijd tegen lijden en dood

■ God in, maar ook tegen het lijden

De strijd tegen de dood zullen we eens moeten opgeven, althans de strijd tegen de dood die ons lichaam sloopt. Die strijd zelf is legitiem. Hoe waar het ook is dat we allen eens moeten sterven, en dat we onze dood niet los kunnen zien van de straf die ons wegens onze zondeval treft – we mogen tegen lijden en dood *vechten*. Dezelfde God die na de zondeval het lijden als een straf gezonden heeft, gaf ook de middelen om het lijden te bestrijden (Gen. 3,16.21). Jezus bestrafte de koorts van Petrus' schoonmoeder (Luc. 4,39). De barmhartigheid van God vond haar uitdrukking in Israël ook in de geneesheer, die met olie en met balsem uit Gilead veel lijden verzachtte (Jes. 1,6; Jer. 8,21vv; 51,8). Jezus wordt 'vervolgen in de geest' over de dood van zijn vriend Lazarus (Joh. 11,33). De zonde is de wereld binnengekomen, en door de zonde de dood als straf (Rom. 5,12vv); maar daarom is zij nog wel een *vijand* waartegen we te velde mogen trekken, omdat Christus het ook doet (1 Cor. 15,25v).

We moeten met twee woorden spreken: Gods hand is *in* het lijden, maar ook *tegen* het lijden. A. Kuyper heeft over dat dubbele aspect leerzame dingen gezegd. God zendt de dood, maar Hij bestrijdt hem ook. Geen lijden overkomt ons zonder dat God zijn hand er in heeft; maar wij mogen ons ertegen verzetten, omdat ook Hij er de strijd tegen aanbindt. Kuyper waarschuwde in zijn dagen tegen lijdelijkheid, toen onder de gelovigen ernstige bezwaren rezen tegen koepokken en het verzekeringswezen. Beproevingen

ontvangen we uit de hand van God, maar dat moet ons niet beletten na brand de brandweer en verzekering, of bij ziekte de dokter, de apotheker en de chirurg in te schakelen. Het lijden moeten we nooit verheerlijken. 'Mooi' is het niet. Wordt het door ernstige pijn veroorzaakt, dan mogen we pijnstillende middelen gebruiken. Van de staatsman-christen Keuchenius wordt verteld dat hij op zijn sterfbed pijnstillende middelen weigerde, omdat hij helder van geest zijn leven wilde afleggen. Zoiets is respectabel, maar iets anders is of we daarin de enig juiste gedragslijn moeten zien. Er is n.l. alle reden om met dankbaarheid pijnstillers te aanvaarden. Ik mag dat zeggen met het oog op Christus' lijden. Hij dronk de lijdensbeker tot de laatste druppel uit, in vol bewustzijn en onder weigering van alles wat zijn lijden kon verzachten. Maar juist omdat *Hij* het gedaan heeft, terwille van ons, hoeven wij de last van de pijn die we kunnen bestrijden, niet op ons te nemen.

Ook tegen de dood mogen we tot het uiterste blijven vechten. 'Eerbied' voor het leven is al een te mooi woord als we bedenken dat we alleen aan de Schepper van het leven eerbied verschuldigd zijn. Maar 'eerbied' voor de dood moeten we er zeker niet op nahouden. De dood is een indringer in Gods goede schepping. We moeten er geen 'zoete' dood van maken, hoe fraai toon en tekst van componisten en dichters ook kunnen zijn als ze dit thema aansnijden.

■ 'Je moet van ophouden weten'

We kunnen, wanneer we de Schriftgegevens over paradijs en over de dood als straf op de zonde serieus nemen, nooit zeggen dat de dood een deel is van de goede schepping, zoals veel theologen in het voetspoor van Karl Barth dat zijn gaan doen. Geboorte en dood horen bij elkaar in de ene goede schepping van God. De mens is geschapen als een eindig wezen. Ook zijn beperkte levensduur is kenmerkend voor hem. Na het leven komt de dood, zoals er op de dag de nacht volgt. Tegen deze opvatting zal ieder, die aan de betrouwbaarheid van de Schrift vasthoudt, verzet aantekenen. De eerste hoofdstukken van Genesis leren ons duidelijk dat de dood als indringer moet worden gezien. Omdat de mens ongehoorzaam werd, tekende hij zijn eigen doodvonnis. Dáárom zou hij, die stof was, ook weer tot stof terugkeren. Omdat de zonde in de wereld gekomen is, is ook de dood tot alle mensen doorgegaan (Rom. 5,12vv).

Niemand moet denken dat het slechts over

In twee artikelen heeft drs. A. Kameraandacht gegeven aan het boek van Harold S. Kushner Als 't kwaad goede mensen treft. Ik kan daar in twee volgende artikelen goed bij aansluiten. Als het lijden niet buiten God omgaat – wat wij geloven, maar wat Kushner ontkent –, mag je dan nog wel tegen lijden en dood strijden? Daarover gaat mijn eerste artikel. In het volgende artikel wil ik enkele opmerkingen maken over de christelijke begrafenis.

theoretische of 'dogmatische' zaken gaat, die voor het leven van alledag zonder veel betekenis zijn. Als het waar zou zijn dat de dood helemaal bij het leven hoort, waarom zou het dan zo'n geweldige ingreep zijn wanneer iemand een eind aan zijn leven wil maken? Als de dag in de nacht overgaat, die toch *heide* goede zaken zijn, waarom mag iemand zich dan niet een uurtje eerder ter ruste begeven? Zijn zelfdoding en euthanasie te veroordelen? Mag iemand die genoeg heeft van de dag niet de nacht verkiezen?

Nu moet ik meteen zeggen dat Barth deze consequentie niet trekt. Hij was (evenals trouwens alle christelijke ethici tot voor kort) tegen euthanasie en maakte geen propaganda voor het zelfbeschikkingsrecht. Anders is dat bij H. M. Kuitert, die wel Barths visie overneemt dat de dood bij het leven hoort, maar nu ook gemakkelijk de stap zet naar het recht van euthanasie en zelfdoding. Hoort de dood bij het leven, dan ligt het voor de hand dat de mens – om een bekende uitdrukking van Kuitert te gebruiken – ook van ophouden moet weten. De mens moet voor anderen plaats kunnen maken. Hij hoeft de dood niet als vijand te zien. En waarom zou men dan niet, met alleen maar lijden en aftakeling voor de boeg, het pad van de vrijwillige dood mogen betreden? 'Je moet van ophouden weten' – zoiets zegt men gemakkelijker wanneer de dood als het sluitstuk van het leven wordt gezien.

Die kant willen wij niet uit, omdat de Schrift andere dingen over leven en dood zegt dan we bij Kuitert lezen. Ik denk hier aan de mooie passages die K. Schilder in zijn *Heidelbergse Catechismus* aan deze kwestie wijdt. Hij ontkent dat dood en leven *samen* het garnituur op de schoorsteenmantel van het naar Genesis 1,1 gebouwde huis vormden. De dood is een latere indringer en geen ons niet 'liggende' tweelingbroer. Met een tweelingbroer kun je problemen hebben. Vraag het maar aan Jakob, zegt Schilder. Maar tweelingbroers komen toch wel samen op in één uur. En zo is het met leven en dood niet. De dood is een vijand, een indringer, van buiten af ingeslopen. Zonder zondeval geen dood.

■ Taal van de dokwerker

Wie zou denken dat Kuitert algemene bijval vindt (op een paar orthodoxe theologen na dan) voor zijn opvatting over de dood die bij het leven hoort, én voor de daaraan verbonden stap voor vrijere euthanasie en zelfdoding, vergist zich. Er is onlangs een boek verschenen van dr. Okke Jager onder de titel *De dood in zijn ware gedaante*. In dat boek

trekt de schrijver fel van leer tegen de dood. De dood wordt weer een echte vijand. Zelfs zó een dat we in rouwadvertenties niet meer mogen schrijven 'God nam weg op zijn tijd'. Dat is volgens Jager hetzelfde als van de luchtverontreiniging zeggen dat ze uit de hemel komt. Het lijden en de dood hebben met het lot en niet met God te maken. En daarom moeten we niet zo neerbuigend doen tegenover het lot. We moeten niet zeggen: 'Als God mij roept, dan moet ik komen', want God is te goed om overal goed voor te zijn. Vaste uitdrukkingen als 'op Gods tijd, maar voor ons nog plotseling', maken we de afstand tussen God en mens te groot. Want als het voor óns plotseling is, is het, aldus Jager, ook voor Hém plotseling. Er is geen pijn die Hem geen pijn doet.

Die taal lijkt als twee druppels water op wat we ook bij mensen als Kushner kunnen lezen. Houdt God buiten het lijden, het kwaad en de dood; want Hij vindt het allemaal net zo zinloos als wij het moeten vinden.

Alleen komt er bij Jager een element bij. We kunnen het lijden zinloos vinden, maar tegelijk zeggen: wat beginnen we er tegen? We zullen toch moeten *berusten* in het lijden, en we zullen, graag of niet, de dood moeten accepteren. Nee, zegt Jager, we moeten in opstand komen tegen de dood; we moeten hem juist niet accepteren. Hij ziet Kuitert en anderen vallen in een 'nieuwewetse berusting' als ze zeggen dat de mens van ophouden moet weten. Jager ziet in een visioen een menigte mensen tegen de dood en tegen de 'mooipraters van zijn sterfmoraal' met de vuist van de dokwerker zeggen: 'Ik verdom het'. Zo'n vloekwoord neemt deze theoloog voor zijn rekening omdat het nu eens uit moet zijn met alle berusting tegenover de dood. Wat wil Jager dan eigenlijk? Hij wil een algemene en consequente aanvaarding van de uitstelbaarheid van de dood. Wel is de tijd daar nog niet rijp voor: 'Pas na het jaar 2000 zal het scepticisme van onze oud-geworden eeuw plaats maken voor het elan van een nieuwe eeuw. Dan zal weer zonneklaar zijn dat de mensheid het hopen niet afleert. Maar ook in de nadagen van een tijdperk-in-aftakeling moeten enkelingen de fakkel doorgeven en schroomvallig nieuwe vuren aansteken'.

Tot die enkelingen behoort kennelijk ook Jager, al kan men bepaald niet zeggen dat hij schroomvallig te werk gaat. De hamer van de dokwerker valt hier meer op dan het ontleedmes van de wetenschapper. De pretenties zijn hoog: 'Wat Marx deed voor het proletariaat, Freud voor de sexualiteit en het feminisme voor de vrouw, moet tenslotte nog met eenzelfde radicaliteit gedaan worden

voor de stervenden'. Maar *war* er nu gedaan moet worden om de mensheid dezelfde 'zege-ningen' ten deel te laten vallen als via Marx, Freud en de feministen, is aan het eind van het boek nog een open vraag. Levensverlen- ging voor stervenden – maar tot hoelang? De mensen oud laten worden als Methusalem? Ik moet er rekening mee houden dat Jager zijn boek een begin van een nieuwe benade- ring noemt, en dat het boek wel een vervolg zal krijgen.

■ De dood: niet bij het leven, wel bij ons leven

Daarom moet ik voorzichtig zijn met te voor- spellen waarop Jagers nog voort te zetten be- toog zal uitlopen. Maar soortgelijke geluiden als bij hem konden we ook al lezen bij Hans Gödan, de schrijver van *Christus und Hippo- krates* (1958) en *Heilung des Todes* (1971). Let op de titel van het laatstgenoemde boek! De dood moet geheeld worden. Precies als Jager stelt Gödan de dood als vijand aan de kaak. De dood is geen sacrament of verlos- ser. We moeten hem niet heiligen of vereren. Grafstenen over de dood die 'slechts' een slaap is en de vermoeden rust geeft, of begr- afenisliederen zoals 'Komm susser Tod' moe- ten we met een kritisch oog bekijken. Maar hartbanken, kunstharten en andere kunstor- ganen moeten we toejuichen. De menselijke leeftijd moet zeker omhoog tot 265 jaar. Ja, ook het invriezen van lijken, om ze later dan weer tot leven te brengen, is een goede zaak. En dat allemaal op grond van de bijbelse boodschap dat God de vijand van de dood is en Christus de dood heeft overwonnen. Lichtzinnig geklets heet het, als in overlijdens- advertenties gezegd wordt dat het God heeft behaagd iemand weg te nemen, of dat zoiets overeenkomstig zijn raadbesluit is.

Wat moeten wij denken van de betogen die Gödan en Jager afsteken? is het niet toe te juichen dat zij de dood als *vijand* zien, en dat ze zich daarom met alle kracht tegen een be- rustende aanvaarding van de dood? Helaas kunnen we in Gödan en Jager geen bondge- noten zien in onze strijd tegen de dood als vijand. Waarom niet? Terecht keren zij zich tegen de bewering dat de dood bij *her* leven hoort. De dood is geen tweelingbroer van het leven. Maar zij negeren in feite dat de dood helaas wel bij *ons* leven hoort – bij het zondi- ge leven, waarover de dood als straf voltrok- ken wordt.

We moeten hier met twee woorden spreken. De dood hoort van huis uit niet bij het leven. Hij is een vijand, een indringer die bestreden moet worden. Maar hij is tegelijk ook een

straf die wij zullen moeten ondergaan. En vanwege dat laatste zullen we ons juist wél moeten neerleggen bij onze dood, zodat de vloekende dokwerker van Jager zijn grote mond moet houden.

Op ons leven zal het stempel van de dood *blijven* staan, als we niet weten waar hij *eerst* moet worden aangepakt, n.l. bij onze eigen schuld. Zonder belijdenis van schuld en zon- der erkenning dat alleen Christus door zijn plaatsvervangend lijden de angel uit de dood getrokken heeft, rest ons slechts de eeuwige dood. De echte strijd tegen de dood is geen medische aangelegenheid. We kunnen zo oud worden als Methusalem, zonder dat er iets verandert aan het feit dat we met de dood in onze schoenen lopen, al vanaf onze kinder- schoenen.

De echte overwinning op de dood komt niet van medici en maatschappijvernieuwers. Zij *is* er al in Christus en zij zal er zijn voor ons die, ondanks onze dood, zullen merken dat het sterfelijke door het leven wordt opgeslokt (2 Cor. 5,4). Dat maakt het gemakkelijker om over de dood als vijand niet *krampachtig* te doen. Tegen het lijden en de dood mogen we ons verzetten; maar dat moet geen fana- tisme worden. Als we de nederlaag lijden, hebben we de overwinning op zak. We kun- nen als eertijds Jakob onze voeten terugtrek- ken op het bed en de geest geven (Gen. 49,33). Evenmin als de aartsvaders hoeven wij fanatiek aan het aardse leven vast te hou- den. Wij verwachten met hen een beter, dat is een hemels vaderland (Hebr. 11,10,16).

J. Douma

De gegevens voor dit artikel gaan terug op de volgende literatuur: A. Kuyper, *De Gemeene Gratie* II, Kampen z.j., 469w; K. Barth, *Kirchliche Dogmatik III/4*, Zurich 1948, 714vv, waar Barth onder- scheid maakt tussen het natuurlijk aspect van de dood (die bij het leven hoort) en de dood als gericht over onze zonde; H. M. Kuitert, *Een gewenste dood*, Baarn 1981, 87w; K. Schilder, *Heidelberg- sche Catechismus III*, Goes 1951, 383w; Okke Jager, *De dood in zijn ware gedaante*, Baarn 1984. Prijs f 24,50. De citaten die ik uit dit boek aanhaal, zijn te vinden op pag. 11 (rouwadvertenties); 72w (God of lot); 112. 159. 179 (tegen de 'nieuwewetse berus- ting' in uitspraken als 'je moet van ophouden weten'); 13, 31 (ver- wachting voor na jaar 2000. en het citaat over Mam, Freud etc.), 159 (dedokwerker). Voor H. Gödan, zie mijn *Euthanasie*³, Gronin- gen 1983, 61v.

Afscheiding in Hattem

6

Hoewel ik wist dat er, in deze Provincie, geene bijzondere wet bestaat, welke deszelfs gebruik gebiedend vordert; hoewel ik uit de voorrede voor het gezangboek geplaatst, wist, dat het bij de invoering wel ten gebruike *aangeboden*, maar niet opgedrongen werd, begreep ik echter zeer goed, dat hierdoor de haat der kerkelijken tegen mij meer en meer openbaar zoude worden; ik meende echter Gode meer te moeten gehoorzamen dan den menschen, en, met het oog op den Heere werkzaam, zocht ik alleen Hem te behagen en mocht ik rust voor mijn gemoed en dien vrede met Hem ondervinden, welke mij steeds begeerlijk is, en bij welks genot, wij zeer goed de goedkeuring en vriendschap der wereld kunnen missen.¹²

Uiteraard kwamen de gebeurtenissen van deze gedenkwaardige zondag ook in de kerkeraad aan de orde, nl. op 26 juni:

Art. 2.

Br. Schmiedeman verzocht de praeses te mogen weten of er een Wet bestaat welke de predikanten verplicht om bij de Openbare Godsdienst oefeningen *Gezangen* te laten zingen waarop de praeses antwoorde dat hem zoodanig eene Wet niet bekend was, maar dat hij meende dat er door de algemeene invoering eene zekere verplichting bestond.

Art. 3.

Br. Hoogers heeft zich voorbehouden het inleveren van een protest tegen het weigeren van de bediening des doops op den voorleden dag des Heeren door Ds. Brummelkamp gedaan aan kinderen der zoodanigen, die geene Lidmaten waren, tevens ook tegen het niet laten zingen der gezangen door Ds. Brummelkamp.

In vervolg hierop dienden de vier ouderlingen en twee diakenen in de vergaderingen van 3 en 21 juli protesten tegen Brummelkamp in.

In het eerste protest werd Brummelkamps visie op de doopsbediening bestreden:

'Het zoude hierin nodig zijn de verplichting daartoe andermaal Ds. Brummelkamp zoo

uit de woorden Gods uit dit Doopsformulier als ook uit de geschriften van onze geleerde voorvaderen te brengen dat de Doop aan kinderen uit ouders geboren welke in hunne kindschheid zelve gedoopt zijn en daardoor in het verbond zijn ingelijft, wij zeggen aan zoodanige kinderen den doop niet mag worden geweigerd. Echter daar in de kerkeraads vergadering van 18 Junij l.l. zulks genoegzaam door ons bewezen het zoude ook ten opzichte van Ds. Brummelkamp geen nut doen andermaal daarop terug te komen terwijl Zijn.E. na al het als toen aangevoerde hem op zijn geweten beroepende als daar door overtuigd zijnde de Zoodanigen niet te mogen doopen en daar wij over het geweten van anderen niet kunnen of willen oordeelen zullen wij hier maar liever afstappen, en in het kort onze gedachten open leggen over het woord geloovigen, hetwelk ten bewijze door Ds. Brummelkamp word aangevoerd (zie de notulen van 12 Junij art. 2.) edoch voor hiertoe aangaande moet door ons worden aangemerkt behoudens alle eerbied zoo voor de opstellers van het formulier des Doops als voor het formulier zelve dat het altijd een menschelijk werk is.

Ter zaak dan, zoo verklaart Ds. Brummelkamp in de notulen van 12 Junij l.l. art. 2. geene kinderen te mogen doopen van ouderen die geene belijdenis gedaan hebben terwijl zoolang zij dat verzuimen geen geloovigen zijn, zijn Eerwaarde hem grondende op het woord geloovigen te vinden boven aan Doopsformulier hierop moeten wij vragen of het wel zou kunnen bewezen worden dat de opstellers van ons Doopsformulier, voor dit woord geloovigen hebben bedoeld litmaten, wij voor ons zouden zulks liefst niet geloven, na ons inzien en behoudens beter oordeel zoude het minder moeilijk zijn te bewijzen wanneer men het woord geloovigen in de ware zin verklarende, dan zoude men daaruit moeten besluiten, dat geene kinderen mochten gedoopt als van zoodanige ouders welke door een waarachtig geloof Christus zijn ingelijft en door den Geest herboren tot een nieuw Schepsel, de zulke zullen toch wel de ware geloovigen zijn hetwelk men bijna op elke bladzijde des bijbels kan lezen; echter word door ons niet verondersteld dat de opstellers van ons doopsformulier door het woord geloovigen bedoeld hebben waarlijk door den Geest herborene menschen evenmin als litmaten neen maar dat zij daardoor willen verstaan hebben hetwelk overduidelijk overeenkomt met den Geest van ons formulier welke zegt dat de Doop in de plaats der besnijdenis gekomen is. Dus *bondgenooten Christenen* om alzoo hun door het woord

690 Op zondag, 21 juni 1835 kwam het in de kerk tot een harde confrontatie. Ds. Brummelkamp liet ouders, die naar de kerk waren gekomen om hun kind te laten dopen, maar die geen belijdende leden waren, op hun plaatsen zitten. Dit wekte bij velen grote verontwaardiging. Daar kwam nog bij dat Brummelkamp op diezelfde zondag aan de gemeente mededeelde dat hij niet langer uit het 'gezagboek' zou laten zingen. Dat was weliswaar niet in strijd met enig kerkelijk voorschrift, maar toch....

¹² Off. St., 75-77. Dinsdag 23 juni d.a.v. is Brummelkamp in Wilsum geweest. Hij zal daar wellicht D. Hoksbergen en/of andere leden van de enkele weken tevoren geïnstitueerde afgescheiden gemeente van Kampen hebben ontmoet. Met De Cock had hij pas voor het eerst in juli of september 1835 contact. Vgl. Off. St., 11, 55-60.

geloovigen te onderscheiden zoo als van Joden heidenen en Mehomedanen aldus wordt hier bedoeld menschen welke in hunne kindschheid gedoopt en daardoor de Christelijke Gereformeerde kerk zijn ingelijfd en als zoodanig in het verbond van God gelijk als in den ouden dag hetwelk van God door de besnijdenis in zijn verbond wierd opgenomen, en als zoodanig zich onderscheiden van andere volkeren. Zulks stemt ook in alles overeen met onze Heidelbergsche Catechismus daar geordonneerd wordt dat de kinderen door de doop als door het teeken des verbonds de Christelijke kerk worden ingelijft en van de kinderen der ongelooovigen onderscheiden worden.

Maar waartoe meer aangevoerd de zaak bewijst zichzelf, want hadden de opstellers van het formulier of onze voorvaderen geene kinderen gedoopt als van ouders die lidmaten waren of een lidmaat als getuige daarbij moest tegenwoordig zijn dan was thans in ons Vaderland meer als een vierde der menschen van ons geloof ongedoopt waarvan een gedeelte zoo maar voortlevende en een ander deel tot de roomsch Catholijke of andere gevoelens overgegaan terwijl in vroeger jaren het getal lidmaten bij nu te vergelijken over het algemeen genomen zeer gering was, niet waar is ook een voorbeeld dat onze vaderen de doop omdat er geen lidmaat bij tegenwoordig was geweigert hebben, ten minste in onze Gemeente niet, en waarom dan toch in deze tijden nieuwigheid ingevoerd? Echter om hierover maar niet verder uit te weiden verklaren wij ons te houden aan onze voorvaderlijke Godsdienst en eenmaal afgelegde belijdenis en bidden wij den Heere dat het Hem genadiglijk mag behagen ons aan de eenmaal aan God en Zijne Gemeente afgelegde belofte zoo als opzieners en Diaconen getrouw te blijven.'

(wordt vervolgd)

M. te Velde

PSALM 3

1. *O HERE, hoor mijn klacht,
groot is de overmacht
van hen die mij benauwen;
vol dreiging en gevaar
staan zij gewapend klaar
en honen mijn vertrouwen;
hun stem met haat en nijd
zegt: redding in de strijd
is niet bij God te zoeken;
venijnig klinkt hun spot:
voor hen geen hulp bij God!
Hun woorden zijn als vloeken.*
2. *Een schild dat leven spaart
zijt Gij, die trouw bewaart
voor pijlen die mij treffen;
mijn HERE, roem en kracht,
een lichtbron in de nacht,
Gij doet mij 't hoofd weer heffen;
hoor, luidkeels roep ik U
– o HERE, antwoord nu –
hoe ver ben ik verdreven;
van Sion klinkt zijn stem,
de heilige berg van Hem:
het antwoord met zijn zegen.*
3. *Mij van uw trouw bewust
– de HERE is mijn rust –
ben ik getroost gaan slapen;
mijn hoofd lag in uw hand
en in onveilig land
mocht ik verkwikt ontwaken;
met U die mij behoedt,
zal ik vol hoop en moed
tienduizenden niet vrezen;
al word ik opgejaagd,
van alle kant belaagd:
God zal mijn sterkte wezen.*
4. *Sta HERE, sta nu op,
bevrijd mij toch, mijn God,
blijf over mij steeds waken;
Gij hebt uw macht getoond,
uw vijanden beloond:
Gij sloeg hen op de kaken,
Gij brak hun tanden stuk
en schonk uw volk geluk:
de dood der goddelozen.
Geef HERE, die bevrijdt,
uw zegen, want Gij leidt
het volk door U verkozen.*

(proeve van een nieuwe berijming,
L.L. Bouwers)

692 Op 57-jarige leeftijd stierf kort geleden de Franse filosoof Michel Foucault. Zijn werk is typerend voor een nieuwe benadering van de samenleving en van de geschiedenis. Velen – ook in ons land – laten zich door deze benadering inspireren.

Michel Foucault 1926 - 1984

Michel Foucault was hoogleraar aan het beroemde Collège de France in Parijs. Hij was volop betrokken in de levendige ontwikkeling van het filosofische denken in Frankrijk. Maar zijn invloed reikte – en reikt nog – verder. In ons land is deze invloed bij voorbeeld op te merken in de geruchtmakende boeken van Hans Achterhuis (*De markt van welzijn en geluk* en *Arbeid een eigenaardig medicijn*). Foucault heeft veel geschreven. In zijn publicaties gaat het vaak om de geschiedenis. Dat wil niet zeggen dat Foucault zich minder interesseert voor het heden. Juist niet. Hij meent dat historisch onderzoek noodzakelijk is voor het doorzien van onze eigen tijd.

In 1961 verscheen Foucaults proefschrift over 'waanzin en onredelijkheid'. Daarin tekent hij hoe verschillend in diverse perioden in het verleden werd opgetreden tegenover krankzinnigen ('bezetenen' of 'geesteszieken'). Daarna volgden o.a. boeken over het ontstaan van de moderne kliniek, waarin wordt beschreven hoezeer de 'medische blik' nu verschilt van die in de achttiende eeuw (1963), over de geschiedenis van de straf en met name van de gevangenis (1975) en over de plaats van de seksualiteit in de maatschappij door de eeuwen heen (1976, 1983).

Zijn methode van werken heeft Foucault in verschillende publicaties afzonderlijk aan de orde gesteld, o.a. in *De archeologie van het weten* (1969) en in *De orde van het vertoog* (1971).¹

Foucaults schrijfstijl is niet altijd gemakkelijk te begrijpen. Zijn taal is beeldend en laat maar weinig ruimte voor een afstandelijke

beoordeling. Een criticus schreef eens: 'Michel Foucault argumenteert niet, hij hypnotiseert'. Bij vakhistorici zijn de Foucaults beschouwingen over de geschiedenis op tal van bezwaren gestuit. Men verweet hem dat hij de historische werkelijkheid ondergeschikt maakte aan zijn vooropgezette ideeën.

Maar tegenover dergelijke kritiek staat de grote bewondering van veel anderen. De eigenzinnige wijze waarop Foucault naar het verleden en naar het heden kijkt, heeft velen gefascineerd.

■ Een werkelijkheid zonder centrum of bestemming

Filosofen hebben het altijd tot hun taak gerekend de wereld te bestuderen met de bedoeling dat mensen hun eigen plaats daarin beter zouden begrijpen. Hoe is de wereld geworden wat ze nu is? Is er betekenis te hechten aan de wirwar van gebeurtenissen vroeger en nu? Heeft de wereld een bestemming? Dergelijke vragen werden en worden binnen de filosofie gesteld en op tal van verschillende manieren beantwoord.

Om Foucault te begrijpen is het zinvol twee typen filosofie te onderscheiden die tot in onze tijd een zekere populariteit hebben, twee typen filosofie waartegen Foucault zich fel verzet.

Eén van de mogelijkheden om de werkelijkheid als zinvol te begrijpen lijkt te zijn *de mens als middelpunt* te beschouwen. De wereld wordt dan gezien als het werkteerrein van de mens. Hij ordent, tracht te begrijpen, grijpt in en stuurt. En ook al stuit hij daarbij op grenzen, hijzelf blijft het oriëntatiepunt. Daarom kan de werkelijkheid ook zinvol worden, b.v. als de ruimte waarin de mens zichzelf kan ontplooiën, zijn vrijheid kan vergroten.

Een dergelijke gedachtengang volgt het *existentialisme*. Foucault kiest met nadruk voor een ander gezichtspunt. Naar zijn overtuiging is het nogal dwaas de mens, als subject, in het centrum van de werkelijkheid te plaatsen. Er is volgens hem helemaal geen reden de mens zo belangrijk te vinden. Er zijn gebeurtenissen, er zijn betrekkingen tussen gebeurtenissen. En ergens in dat geheel komen ook mensen voor, als knooppunten van diverse relaties. Proberen het geheel te verklaren vanuit deze mensen is gedoemd te mislukken.

Maar mensen kunnen toch subjecten zijn, er kan toch iets van hen uitgaan? Ja, maar zo'n positie van subject is niet op te vatten als iets oorspronkelijks. Door de orde van het net-

¹ Een Nederlandse vertaling verscheen in 1976 bij uitgeverij Boom in Meppel.

werk van relaties krijgen mensen hun positie toegewezen. De mens als centrum van de werkelijkheid is een vrij recente uitvinding, schrijft Foucault. Dat maakt bescheiden, maar geeft ook rust.

Deze anti-subjectivistische houding heeft Foucault gemeen met tal van andere (Franse) filosofen. Men spreekt wel van een 'beweging' die aan te duiden zou zijn met de naam '*structuralisme*'. Het moeilijke is dat geen van de betreffende filosofen structuralist wil heten, Foucault zeker ook niet. Toch lijkt er wel reden te zijn voor een soort gemeenschappelijke typering.

De herkomst van de naam '*structuralisme*' is de taalkunde. Wanneer men in de structuralistische taalkunde de taal opvat als een geordend systeem van tekens, dat een eigen zelfstandigheid heeft ten opzichte van mensen die taal gebruiken, dan blijkt een parallel met Foucaults visie op de zelfstandigheid van netwerken van relaties waaraan individuele mensen in zekere zin ondergeschikt zijn.

In de ogen van Foucault is het dus beslist onjuist te proberen de werkelijkheid te verklaren vanuit de mens.

Maar ook een tweede filosofische poging tot zingeving wordt door hem afgewezen. Ik bedoel de poging om de werkelijkheid als een *geordende totaliteit* te zien, b.v. als de uitdrukking van een geestelijke kracht of als een wereld die – hoe moeizaam het ook gaat – opgenomen is in een proces van vooruitgang. Het zou mooi wezen als de geschiedenis duidelijke ononderbroken lijnen te zien zou geven. Maar ze zijn er alleen in de verbeelding van historici. Het zou mooi zijn als kon worden vastgesteld dat de geschiedenis bestaat uit noodzakelijke schakels in een doelgerichte ontwikkeling die alles wat gebeurt zinvol doet zijn, zoals b.v. de marxisten beweren. Maar er is volgens Foucault geen enkele reden dit te geloven.

De werkelijkheid heeft geen centrum. En er is ook geen grootse bestemming, vanwaaruit ze kan worden begrepen.

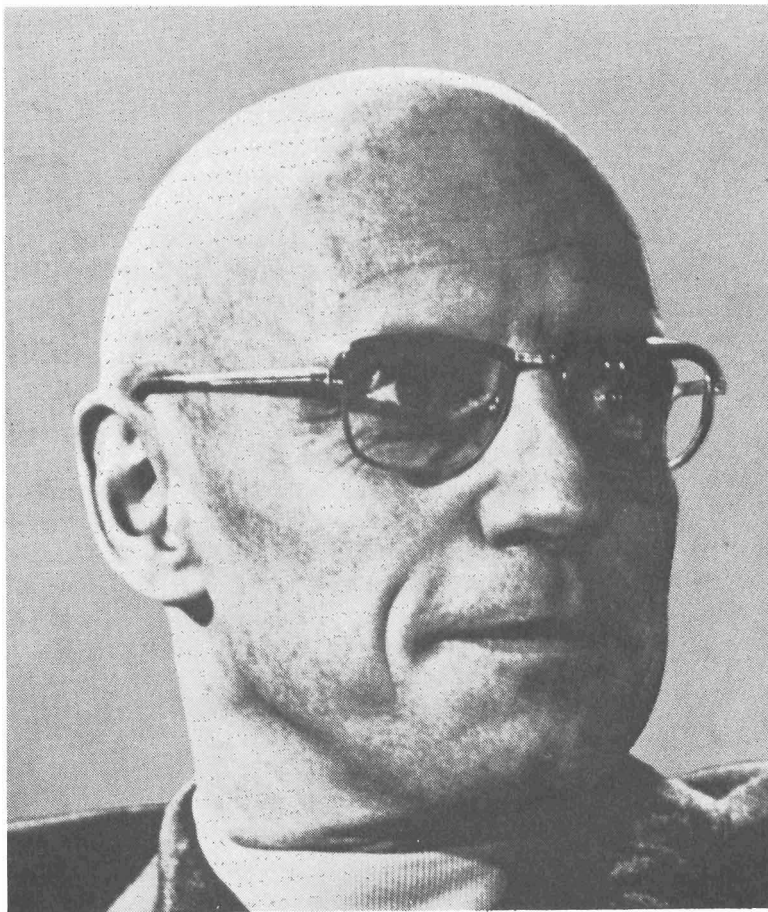
■ Archeologie

Wie kent z'n eigen tijd? Waarschijnlijk maar heel weinigen, meent Foucault. Want we zijn zozeer opgenomen in de hedendaagse samenleving en de hedendaagse cultuur, dat we de typische eigenaardigheden ervan helemaal niet zien.

We zijn opgenomen in een patroon van relaties; we spreken en laten ons gezeggen, we schrijven en we lezen, we mogen meedoen in een netwerk van communicatie of we worden er juist buitengesloten. En we vinden al-

les heel normaal. De orde van het 'discours', zoals Foucault het zegt, beheerst ons zonder dat we het beseffen. De enige manier om deze vanzelfsprekendheid aan het wankelen te brengen is graven in het verleden. Het contrast tussen het heden en verschillende historische perioden kan schijnzekerheden doen instorten.

Foucault vergelijkt zijn werk met dat van de archeoloog, die in de verschillende lagen van de bodem de sporen van oude cultuurperioden ontdekt. Maar Foucaults archeologie moet niet worden opgevat als een onschuldig tijdverdrijf; nee, de oppervlakte waarop wij leven, wordt erdoor ondermijnd. In een vraaggesprek zei Foucault: 'We moeten onze

693

rituelen ontmaskeren en ze nemen voor wat ze zijn: volkomen willekeurige zaken die met onze burgerlijke levenswijze verbonden zijn; . . . de systemen die ons stilzwijgend disciplineren moeten 'aan het dansen' worden gebracht, worden ontmaskerd, veranderd en in hun tegendeel worden gekeerd'.

Erg subtiel gaat Foucault hierbij niet te werk. Zijn historische beschouwingen moeten een schrik-effect hebben. Daaruit is ook zijn voorliefde voor het paradoxale te begrijpen. Denkt iedereen dat iets zó is, dan zal Fou-

cault trachten aannemelijk te maken dat het net andersom gesteld is.

Denken we dat de psychiatrie psychisch gestoorden geneest? Nee, zegt Foucault, de psychiatrie produceert juist 'geestesziekte' en vormt daarmee een modern en heel effectief middel om minder machtige mensen buiten de samenleving te sluiten.

Denken we dat gevangenen er zijn om misdadigers te verbeteren? Geen sprake van, zegt Foucault, ook hier gaat het om de disciplinerende van de samenleving. Het is voor de maatschappij nuttig om 'delinquenten' te hebben; welnu, de gevangenen produceren ze.

Denken we dat de menselijke seksualiteit bevrijd kan worden door er – zoals tegenwoordig – heel openlijk over te praten? Helemaal niet, beweert Foucault. Over seksualiteit praten, er theorieën over opstellen is niets nieuws. En tot nu toe heeft dit de onderdrukking alleen maar versterkt.

Door historische analyses worden hedendaagse machtsverhoudingen zichtbaar. De overtuiging dat het inderdaad voortdurend om macht gaat, is bij Foucault steeds sterker geworden. Hij sluit hierin aan bij de negentiende-eeuwse filosoof Nietzsche. Ook deze meende te kunnen constateren dat de wil tot macht de gemeenschappelijke noemer is waarop alles wat mensen doen en laten kan worden teruggebracht.

En net als Nietzsche ziet Foucault het als zijn taak te filosoferen 'met de hamer'. De waarden van onze burgerlijke samenleving hebben geen vanzelfsprekend bestaansrecht.

■ Uitzicht

Foucault stelt zijn werk in dienst van de opstand tegen onderdrukkende macht.

Maar wat kan – in het kader van Foucaults filosofie – daarvan de zin wezen? Veronderstelt een oproep tot revolutie geen maatstaf ter onderscheiding van goed en kwaad? En is zo'n maatstaf te vinden? Inderdaad aarzelt Foucault hier.

Er is geen waarheid onafhankelijk van machtsverhoudingen; vroeger niet, ook nu niet. Het enige wat we kunnen doen is de huidige machtsverhoudingen ontdoen van hun vanzelfsprekendheid.

En bovendien: macht is niet alleen maar negatief, de samenleving heeft er baat bij. En zou het niet van een naïef subjectivisme getuigen als mensen moraliserend zouden gaan oordelen over relatiepatronen, waarvan ze zelf ook een produkt zijn?

Toch is verzet geboden, aldus Foucault. Zelfs de constatering dat revolutie in het verleden nooit anders dan nieuwe onderdrukking heb-

ben voortgebracht, mag de revolutie niet verlammen. Men heeft Foucault wel een pessimist genoemd of een technocraat die de mensen aanmoedigt zich maar neer te leggen bij de bestaande verhoudingen. Tegen deze etiketten verzet hij zich echter met klem. Inderdaad wil Foucault realistisch zijn. Maar tot berusting hoeft dit naar zijn overtuiging niet te leiden.

Opvallend is dat Foucault in zijn speurtocht naar impulsen voor actie positieve dingen zegt over religie, hoewel hij absoluut niet in God gelooft. Ook bij andere moderne Franse filosofen vinden we dit.

Religie hoeft geen 'opium van het volk' te zijn. Het geloof in een andere wereld of de verwachting van de opkomst van een verlosser heeft mensen heel vaak opstandig gemaakt. Misschien is hier een inspiratiebron te vinden, een aanzet tot actie die wetenschappelijke analyse alleen niet kan bieden.

Toen in Iran het verzet tegen de Sjah gevoed bleek te worden door de Islam, juichte Foucault dit toe. Totdat aan het licht kwam wat voor een afschuwelijk schrikbewind Khomeiny ging voeren. Maar zijn verwachting van een nieuwe 'spiritualiteit' bleef.

Foucaults vriendelijke woorden over 'religie' (als deze maar opstandig maakt), hebben natuurlijk niets te maken met een opening voor het christelijk geloof.

Foucault blijft atheïst.

Dat de mens geschapen is als beeld van God, is onaanvaardbaar voor Foucault. Wie zoiets gelooft overschat de positie van de mens, net als de existentialisten.

En dat God de wereld regeert, dat Christus zal komen om te oordelen, is in Foucaults systeem geheel ondenkbaar. Hoe zou er sprake kunnen zijn van een bestemming van de wereld?

Foucault blijft een filosoof die – zoals zoveel anderen – wil trachten de werkelijkheid te begrijpen buiten God om.

Ondanks alle scherpzinnigheid is het resultaat een schoolvoorbeeld van een impasse.

K. Veling

Nederland is nog altijd in veel opzichten te typeren als een verzorgingsstaat. Maar het wordt hoe langer hoe duidelijker dat er iets veranderen moet. Er blijken grote nadelen verbonden te zijn met de massale afhankelijkheid van mensen ten opzichte van de overheid. En daar komt bij dat de kosten de pan uit zijn gerezen. De discussie hierover wordt in brede kring gevoerd. In het najaar van 1983 organiseerde de stichting 'Evangelisch Welzijnsberaad' een themadag over '*de rol van de overheid inzake de welzijnsbehartiging in de tachtiger jaren*'. Een verslag van deze themadag verscheen als nummer 1 van een brochurereeks met als titel 'mens en welzijn'. In het boekje is informatie te vinden over verschillende politieke visies (van liberaal tot socialistisch); centraal staan 'christendemocratische' noties als 'solidariteit', 'vieren', 'dienen', en 'verantwoordelijkheid'. De brochure is te bestellen door storting van f 7,50 op girorekening 3813094 t.n.v. Evangelisch Welzijnsberaad te Utrecht, onder vermelding van nr. MW-84.1.

In de serie 'Denken over...' van uitgeverij Boekencentrum te 's Gravenhage verscheen een deeltje van de hand van ds. J. van Amstel over *Oosterse meditatie en christelijk geloof*. In dit boekje schetst ds. Van Amstel hoe de belangstelling voor meditatie in het westen is gegroeid, vooral onder invloed van oosterse godsdiensten. Hij betoogt dat meditatie zeker belangrijk is, maar dan wel zoals de Bijbel die leert en dus heel anders dan wat door het hindoeïsme en boeddhisme wordt geleerd. 'Karakteristiek voor de vrome in de Bijbel is het mediterend nadenken over wat God in zijn Woord gezegd heeft. Mediteren is niet verzinken in de godheid, een overstijgen van de grenzen.' Omvang van deze uitgave is 63 pagina's, de prijs f 11,90.

Er is dit jaar al heel wat verschenen in verband met de herdenking van de Afscheiding. En er komt nog meer. Doorgaans zijn dergelijke uitgaven historische of theologische studies. G. Brouwer schreef echter een boek dat een ander karakter heeft. Hij vertelt in zijn *De spelbrekers* verhalen, die wel een historische kern hebben, maar die toch vanuit de verbeelding zijn 'aangekleed'. Alle verhalen en schetsen cirkelen rond de Afscheiding in

Hattem. Verteld wordt over Brummelkamp, maar ook over vele 'kleine luyden', wonderlijke kostgangers soms. Steeds wordt de nadruk gelegd op hun Godsvertrouwen in benarde omstandigheden die wij ons nauwelijks kunnen voorstellen. Het boek is uitgegeven door Buijten en Schipperheijn te Amsterdam, het telt ruim 200 bladzijden en kost f 24,50.

Uitgeverij De Vuurbaak is gestart met een serie kleine uitgaven (32 pagina's dik) voor de leerlingen van de hoogste klassen van de basisscholen. De eerste twee afleveringen in deze Tijdspiegel-reeks hebben een historisch onderwerp (wellicht is dat kenmerkend voor de reeks?). Nummer 1 gaat over *prins Willem van Oranje* en is geschreven door drs. R. de Boer; nummer 2 behandelt de *Afscheiding* en is van de hand van H. Veldman. Beide boekjes zijn aantrekkelijk geïllustreerd. Ook zijn in beide 'doe-opdrachten' opgenomen, zoals een kruiswoordpuzzel en een 'Oranjekwartet' waarvan de kaarten (b.v. Maurits van de serie 'zonen van de prins') nog moeten worden uitgeknipt.

Zowel De Boer als Veldman schrijven bevatelijk, maar bieden in kort bestek wel veel informatie. Daarom is begeleiding op school voor de meeste leerlingen zeker nodig. De prijs per deeltje is f 8,50.

Voor al door de vele beroemde titels van auteur Piet Prins heeft De Vuurbaak een naam als uitgeefster van jeugdboeken. Het nieuwe boek *Roggebrood met scherven* van Siebo van der Veen doet die naam eer aan. Het gaat over een jongen van een jaar of negen, Harmen, die in het laatste jaar van de oorlog van alles beleeft dat diepe indruk op hem maakt. De prijs is f 13,90 (voor Vrienden van De Vuurbaak f 12,50).

Van de bekende Sheltie-serie van Piet Prins verscheen een nieuwe druk. *Jack en Sheltie* gaat over een reis van een man met z'n hond door Australië, waarbij ze het aan de stok krijgen met inboorlingen. Na de terugkeer naar Nederland raakt de hond Sheltie aan het zwerven. Twee neefjes van Jack, d.w.z. van oom Jaap, gaan op zoek. Dit verhaal staat in *Speurtocht naar Sheltie*. Het derde deel van de serie heet *Sheltie en de smokkelaars*. De twee neefjes gaan nu logeren bij oom Jaap, die boswachter is geworden in een streek waar smokkelaars actief zijn. De prijs is per deel f 12,90 (voor Vrienden van De Vuurbaak f 11,50).

K. Veling